

1. Το θέατρο της οδού Κυκλαδών α. Εξωτερική άψη. 2. Ο χώρος πριν και μετά από την επέμβαση

ΕΝΤΑΞΗ ΝΕΩΝ ΧΡΗΣΕΩΝ ΣΕ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΑ ΚΕΛΥΦΗ

**Η εμπειρία από ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα
στον τομέα Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού
του τμήματος Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π.**

Η επιναχρησιμοποίηση παλαιών κτιρίων είναι φαινόμενο που συναντάμε σε όλες σχέδιον τις ιστορικές περιόδους και κυρίως σε αστικά κέντρα με σημαντική διάρκεια ζωής. Κοντινό μας παράδειγμα, το κέντρο της νεώτερης Αθήνας, όπου ένας μεγάλος αριθμός δημόσιων λειτουργών φιλοξενούνται σε κτίρια, με διαφορετικό αρχικό προορισμό. (Παλαιά Ανάκτορα - Βουλή, Μέγαρο Σλήμαν - Άρειος Πάγος, Αρσάκειο - Δικαστήρια, Πολιτικό Νοσοκομείο - Δήμοι - Πνευματικό Κέντρο, Βρεφοκομείο - Δημοτική Πινακοθήκη, Δημαρχείο - Δημοτ. Βιβλιοθήκη κλπ.). Αν επεκταθούμε και σε μουσεία, πρεσβείες, τράπεζες, μορφωτικά ιδρύματα κλπ., τότε ο αριθμός των παραδειγμάτων θα αυξηθεί σημαντικά. Η αλλαγή χρήσης σε πολλά από τα κτίρια αυτά έγινε κάτω από την πίεση των τότε αναγκών, κυρίως οικονομικών. Σήμερα η επέκταση των αστικών κέντρων, η δυναμική ανακατανομή των δραστηριοτήτων στις πόλεις και η εξέλιξη της τεχνολογίας μαζί με την παράλληλη συνειδητοποίηση ορισμένων αξιών — σημείων αναφοράς, που αναγνωρίζονται στον αστικό ιστό, επαναποθετούν το πρόβλημα της διατήρησης ή μη κτιρίων που έχουν χάσει την αρχική τους χρήση.

**Φ. Βερδελής, Μ. Γραφάκου, Ι. Καθαλιεράτος, Μ. Καρδαμίτση - Αδάμη, Ε. Μαϊστρου
Αρχιτέκτονες**

Το πρόβλημα της επαναχρησιμοποίησης κτιριμάτων των οποίων η αρχική λειτουργία έχει έπειραστεί από τη δυναμική εξέλιξη της πόλης, αποτελεί μια διεθνή πραγματικότητα και ένα σημαντικό σύγχρονο αρχιτεκτονικό αίτημα. Η εξυπρέπητη νέας χρήσεων που θα ανταποκρίνονται στις νέες ανάγκες και το χαρακτήρα της περιοχής δεν μπορεί να αντιεπιτίξεται μόνον με την παραγωγή νέων κατασκευών και την αντικατάσταση των παλαιών. Ο ολόενα αυξανόμενος αριθμός κενών κελύφων, που δεν είναι κατ' ανάγκη «διατηρητέα», ζητά τον κατάλληλο χειρισμό για την παράταση της ζωής τους και τη διατήρηση τους γιατί:

- Αποτελούν σημεία αναφοράς στον αστικό ιστό.
- Παιζόντων σημαντικό ρόλο στη συνέχεια και την πληρότητα του αστικού χώρου,
- Κατέχουν ένα σημαντικό όγκο που κωδιάται αντικονομική την αντικατάστασή τους.
- Έχουν μια αξιολόγη αρχιτεκτονική ποιότητα.
- Έχουν ιστορική σημασία.
- Είναι προφανές ότι ανάλογα με την περιπτώση, ορισμένα από τα παραπάνω κριτήρια υπερισχύουν.

Διαδικασία προσέγγισης

Η χρησιμοποίηση παλαιών κελύφων με προσθήκες, κατεδαφίσεις και αναδιαρυθμίσεις που θα εξυπρέπουν τη νέα χρήση, θα χρησιμοποιούν τη σύγχρονη τεχνολογία και θα στοχεύουν στην ανανέωση τής μορφής του αστικού χώρου ωρίς να καταργούν την ταυτότητά του, αποτελεί ενδιαφέρον πρόβλη-

2. Από Θέατρο

μα, που αφορά άμεσα τον αρχιτέκτονα.

Με την αναγνώριση του, ασχολήμπτε, το χρόνο που πέρασε, μια διδακτική ομάδα² του τομέα Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού του τμήματος Αρχιτεκτονικών σε σειρά ειδικών μαθημάτων Στόχος τους ήταν η προσέγγιση του προβλήματος από τη σκοπιά του Αρχιτεκτονικού και η διατύπωση μεθόδου που να οδηγεί σε αιτιολογημένη αρχιτεκτονική πρόταση επέμβασης και ένταξης νέας χρήσης σε υφιστάμενο κτίριο.

Η ερευνητική διαδικασία στα πλαίσια των μαθημάτων χωριστικές σε δύο κύκλους.

Στον πρώτο κύκλο αρχικά έγινε μια

απέκτησαν μια νέα, και σε δεύτερη φάση δόθηκαν δύο μικρά κτίρια κατοικιών κενά, και ζητήθηκε η μελέτη ένταξης νέας χρήσης σ' αυτά.

Στο δεύτερο κύκλο, σε πρώτη φάση, έγινε καταγραφή και αξιολόγηση κτιρίων που έχασαν την αρχική τους χρήση και παραμένουν κενά και αναζητούστηκαν, και στη συνέχεια διαμορφώθηκαν προτάσεις ένταξης στα κενά κελύφη νέων λειτουργιών.

Για κάθε κτίριο έεστασθηκαν οι παρακάτω παράμετροι:

1. Για το άνω περιβάλλον του κτιρίου:

— Αναγνώριση του χαρακτήρα του αστικού χώρου, δηλ. επιστροφή σημείων αναφοράς

— Διερεύνηση των ώρων δόμησης και προσποτικής, για τη μελλοντική μορφή του αστικού χώρου

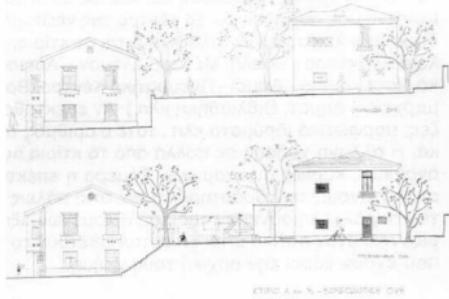
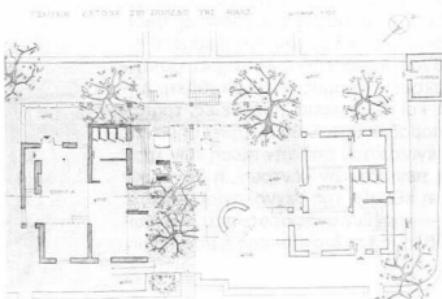
— Λειτουργική ανάλυση (υπάρχουσες χρήσεις, προδιορισμός επιμυητών που δυνατών χρήσεων, επιστροφή τάσεων δυναμικής εξέλιξης)

2. Για το συγκεκριμένο κτίριο ή ομάδα κτιρίων:
- Εξιλόγηση της αρχιτεκτονικής ποιότητας
  - Αναγνώριση της ιστορικής σημασίας
  - Διαπιστώση του ρόλου των κτιρίων για τη συνέχεια, την πληρότητα και τη λειτουργική ισφοριά του αστικού χώρου

3. Λοιπές παραμετρούς:
- Θεματικό πλαίσιο
  - Οικονομικά δεδομένα
  - Τεχνικά και κατασκευαστικά θέματα

Αναγνώριση πραγματοποιημένων παραδειγμάτων

Μέσα στα πλαίσια του πρώτου κύ-

3.4. Μετατροπή δύο κατοικιών σε παιδικό σταθμό. Οψίες πριν και μετά την επέμβαση

κλου μαθημάτων έγινε αναγνώριση και καταγράφη κτίριων που εντάσσονται σε μια από τις παρακάτω περιπτώσεις:

Κτίρια κατοικιών που έχουν τη χρήση τους, λόγω βαθμοίου μετασχηματισμού της περιοχής στην οποία δρισκούνται σε «κέντρο πόλης» και έχουν μετατραπεῖ σε επαγγελματικούς χώρους - κυρίως γραφεία.

Κτίρια κατοικιών που έχουν τη χρήση τους, λόγω υποδόμησης της περιοχής τους και αφού για ένα διάστημα παρέμειναν κενά έχουν μετατραπεῖ (από κάποιο δημόσιο φορέα) σε χώρο κοινωφελή στη πλειστηριασμό προγράμματος εξυγείανσης - ανάπλασης της γειτονίας (Παιδικός σταθμός, ΚΑΠΗ κλπ.).

Κτίρια, διάφορων ειδικών χρησεών, μεγαλύτερης κλίμακας, ενταγμένα ή μη σε περιοχή κατοικιών που για διάφορους καθε φορά λόγους (π.χ. λόγω άδυναμιας επέκτασης ή ώστης λειτουργίας τους) καταλαμβάνονται από νέα χρήση που είναι περισσότερο αναγκαία και βιώσιμη από την προηγουμένη. Σαν παράδειγμα αναφέρεται το παλιό Νοσοκομείο Αεροπορίας στην Κυψέλη που έχει μετατραπεῖ σε Κυψέλη που έχει μετατραπεῖ σε Δικαστήριο - λειτουργία υπερτοπικής σημασίας - επηρεάζοντας σε μεγάλη ακτίνα την περιοχή στην οποία δρισκεται.

Σε ορισμένες περιπτώσεις τα κτίρια που μετασχηματίστηκαν και άλλαξαν χρήση δεν ήταν παλιά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν ο επιβατικός σταθμός της Ο.Α.Π. που λειτουργεί σαν εκθεατικό κέντρο και η αγορά της Πολιτείας που έγινε

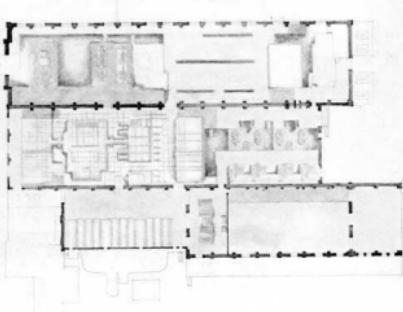
Δημοτικό Σχολείο για εξυπηρέτηση των αναγκών της περιοχής.

Μα ενδιόφερουσα κατηγορία κτιρίων ήταν οι μεταθευτικοί ή επαγγελματικοί ιδιογείοι χώρων που έχουν μετατραπεῖ σε θεατρικούς. Νέοι, πειραματικοί συνήθως θίσσοι, στεγάζονται σε γειτονίες, μακρύτερα από το κέντρο, χρησιμοποιούν τετοιους χώρους που έχουν εγκαταλειφθεί και τους μετασχηματίζουν, αλλάζοντας τη λειτουργία τους και ανανεώνοντας τη μορφή τους. Δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων θεατρικών χώρων είναι: Το «Θέατρο της οδού Κυκλαδών» στον ομώνυμο δρόμο της Κυψέλης (εικ. 2, 6), ένας ισόγειος χώρος που αρχικά χρησιμεύει σαν καπνοεργοστάσιο (1932-46) και στη συνέχεια έγινε αποθήκη χωρίς συγκεκριμένη χρήση. Στις αρχές της δεκαετίας του 80 διασκευάστηκε σε θέατρο με σχέδια του αρχιτέκτονα Κυρ. Κρόκου. Το «Απλό Θέατρο» στα σύνορα Καλλιθέας και Κουκάκιου που λειτουργεί σαν υγραράδιο διασκευάστηκε σε θέατρο το 1981 από την αρχιτέκτονα Ναυά. Μητάλ (εικ. 2). Στα δύο παραπάνω παραδείγματα αλλά και γενικότερα σ' όλες σχέδιον της περιπτώσεις κατά τις οποίες θεατρικοί χώροι στεγάζονται σε υπάρχον κελύφος, εμφανίζονται ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά:

Οικονομικοί βασικά λόγοι, αλλά και μια διάθεση πειραματισμού σε μια διαφορετική μορφή χώρου, ήταν οι κύριοι παράγοντες, που οδήγησαν στην επιλογή της χρησιμοποίησης υπόρχοντος κελύφους. Οι χώροι που επιλέγονται είναι ιδιογείοι και ενιαίοι - πράγμα που

οφείλεται και στην αρχική τους χρήση - και έχουν τη δυνατότητα μετασχηματισμού τους, σε θέατρο ανοιχτής σκηνής που προσφέρεται ωσα από άποψη οικονομίας όσσα και από άποψη ζωντανής σχέσης που δημιουργεί μεταξύ της σκηνικής δράσης και των θεατών. Οι θεατρικοί αυτοί χώροι αποτελούν μια νέα αντίληψη της ιδέας του θέατρου και η παρουσία τους μπορούμε να πούμε ότι επεδράσει και στη μορφή αλλά και στη λειτουργία της γειτονιάς. Συγκεκριμένα, το «Θέατρο Κυκλαδών» με τη λειτουργία του, συμβάλλει στη διατήρηση ενός κτιρίου του '30 που ποικίλλει το απρόσιτο περιβάλλον των γύρω πολυκατοικιών. Μάζι με ορισμένα άλλα κτίσματα της ίδιας εποχής που συζήντουν στην περιοχή, διατηρεί την παλιά λίμνα της γειτονιάς. Το «Απλό Θέατρο» στο Κουκάκι, χωρίς να έχει κατ' αρχήν καποιο χαρακτηριστικό αρχιτεκτονικό ύφος, σαν κτίριο, έχει επηρεασθεί με τη νέα του λειτουργία και τη νέα του μορφή το άμεσο περιβάλλον του. Αξίζει να αναφερθεί ότι λίγο αργότερα από την ίδρυση του άλλου ενας χώρος υγραράδιο, 50 μέτρα μακρύτερα, μετασκευάστηκε κι αυτός σε θέατρο με άμεσες μορφολογικές αναφορές στο «Απλό Θέατρο».

Σε όλα τα παραδείγματα που εξετάζουμε, κοινός χαρακτηριστικός παράγοντας που οδήγησε στην απόφαση για χρησιμοποίηση ενός υπάρχοντος περιβλήματος για στέγαση νέας χρήσης ήταν ο οικονομικός. Η παλιότερη «λειτουργία» και η «κατασκευή» του κενού κελύφους έχασαν, έχουν καθορίσει άμεσα τη νέα χρήση που επιλέγεται, η οποία συνιήθως προσαρμόζεται στο υπάρ-

5.6. Σταθμός Ν. Φαληρου. Αποψή του σταθμού και κάτωφθι του συγκροτήματος με το μηχανολογικό εξοπλισμό.

χον χωρίς μεγάλες οικοδομικές επεμβάσεις.

Σε ορισμένες περιπτώσεις η νέα χρήση που στεγάζεται δεν καλύπτεται απόλυτα ικανοποιητικά ως προς τις οπαιτούμενες προδιαγραφές της, πράγμα που συνήθως οφείλεται είτε σε αδυναμία του προσφερόμενου κτίσματος για απόλυτη προσαρμογή, είτε σε έλλειψη καταλληλής διαδικασίας μελέτης και επέμβασης σ' αυτό.

Προτάσεις επέμβασης

Μετά την αναλυτική επεξεργασία πραγματοποιημένων παραδειγμάτων, επιλέχθηκαν δύο μικρά κτίρια στην περιοχή του λαδού Σκουέ (εικ. 3-4) που παλαιότερα στέγαζαν κατοικίες και σήμερα ανήκουν σε Δημόσιο φορέα και μελετήθηκαν η μετατροπή τους σε μια από τις τρεις επόμενες χρήσεις:

- Παιδικός σταθμός
- Κέντρο νεότητας
- Εντεκτήριο πλικιώμενων

Μέσα από το θέμα αυτό, ένιμε η διερεύνηση του αρχιτεκτονικού προβλήματος «ένταξη νέας χρήσης σε υπάρχον κτίριο».

Συγκεκριμένες διερεύνησηκαν

— Ο συσχετισμός του κτιριολογικού προγράμματος και των ειδικών προδιαγραφών με τις λειτουργικές δυνατότητες και τα τεχνικά κατασκευαστικά δεδομένα των κτιρίων
— Οι προθέσεις και οι δυνατότητες επέμβασης στην μορφή των κτιρίων (όχι μόνον στην όψη τους)

— Η προσθήκη νέου όγκου συσχετισμένου με τα υπάρχοντα κτίρια και

— Η διαμόρφωση του υπαιθρίου χώρου (αυλής).

Μια άλλη κατηγορία κτιρίων που εξετάστηκε, γιατί παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο εξ αιτίας της

συγκόντητας με την οποία εμφανίζεται όσο και των δυνατοτήτων επέμβασης, ήταν τα βιομηχανικά κτίρια. Μέσα στην ενότητα αυτή διερευνήθηκαν τα συγκροτήματα:

1. ατμοηλεκτρικός σταθμός Νέου Φαλήρου,
2. εργοστάσιο τοιμένων «Ατλας» στα Σεπόλια,
3. υπόστεγο και εξέδρα της μεταλλευτικής εταιρείας στο Λαύριο,
4. κτίριο της Δημοτικής αγοράς στην Καρδίτσα,

1. Ατμοηλεκτρικός σταθμός Νέου Φαλήρου

Στη σύντομη αναγνώριση της περιοχής επισημαίνονται τα χαρακτηριστικά σημεία αναφοράς και οι κυριοί άρρενοι κυκλοφορίας και προσπλάτημάς του σταθμού στο συγκεκριμένο περιβάλλον. Παράλληλα οικαγραφείται η κοινωνική διαστρωμάτωση της ευρύτερης περιοχής καθώς και το οικονομικούνικο σύστημα στα πλαίσια του οποίου αναπτύχθηκαν και παρήκμασαν παρόμοιες βιομηχανικές μονάδες. Εξειδικεύοντας την ανάλυση στο κτίριο, η θεώρηση γίνεται περισσότερο εικαστική και ως ένα βαθμό ποιητική, δίνοντας έτσι διέξοδο σε κάποιες μαφισθετήσεις και προδιαγράφοντας τις δυνατότητες χρήσης του χώρου. Συνεπής προς την αντιμετώπιση που προαναφέραμε, η πρόταση για τη μετατροπή του κτίριου σε χώρο ελεύθερης έκφρασης μουσικών συγκροτήμάτων, εικονογραφείται περισσότερο.

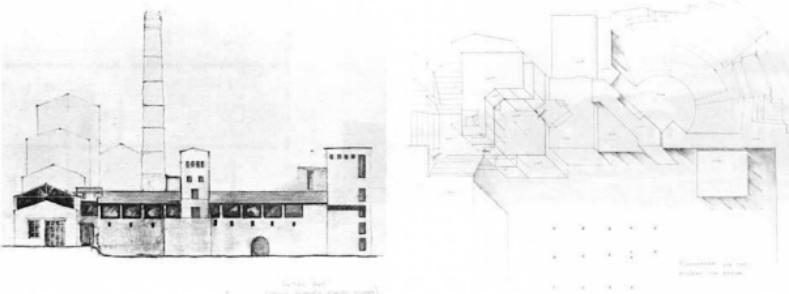
παρά συστηματικά συχδιάζεται, ώστε να αποδίδει το πλαισιο της προτεινόμενης νέας χρήσης, εξοπλώντας τις εικαστικές και συμβολικές δυνατότητες του χώρου (εικ. 5, 6).

2. Εργοστάσιο τοιμένων «Ατλας»

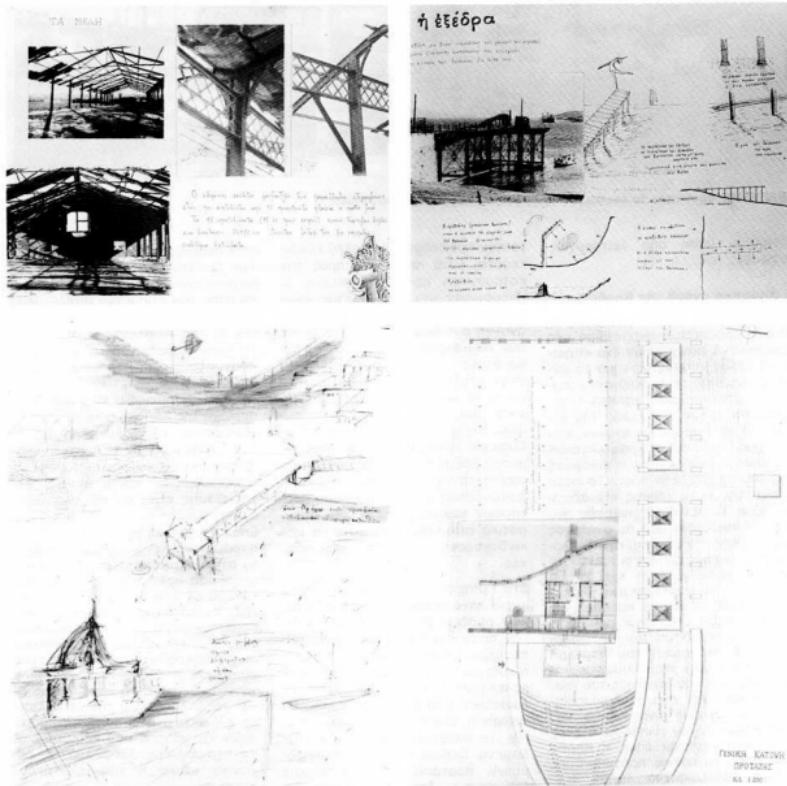
Εδώ τα αίτια του προβλήματος, της εγκαταλείψιμης δηλαδή των βιομηχανικών κτιρίων και της υποβάθμισης του αστικού τους περιβάλλοντος, αναδητούνται στον τρόπο ανάπτυξης των αστικών κέντρων και των βιομηχανικών περιοχών καβών και στην αντιφατικότητα των οικονομικών και κοινωνικών στόχων του κράτους. Η αναγνώριση του ευρύτερου αστικού χώρου παρουσιάζεται μια περιοχή με κοινωνική δομή διασκάπι μικροστηλή και εργατική, ενώ η λειτουργική ανάλυση υπογραμμίζει την έλλειψη χώρων για κοινωνική συνανταστροφή. Οι εγκαταστάσεις κοινωνικού εξοπλισμού, όπως σχολεία και παιδικοί σταθμοί που ίδρυει το κράτος ή οι φορείς του, θεωρούνται από τους οποιουδαεστές ότι πρωτούν ένα είδος παιδιείας, η οποία έχει συντελέσει στην προβληματική ανάπτυξη που πρασαρέφεται.

Έτσι το κτίριο του «Ατλαντα» αντιμετωπίζεται σαν αντικείμενο φορτίου με τη υλοποίηση στα Σεπόλια των συνεπειών μιας «αναπτυξιακής» διαδικασίας, που γίνεται προσπάθεια να αναφεύθουν στη νέα χρήση του κτιρίου: στέγαση κοινωνικών δραστηριοτήτων των τοπικών φορέων, οι οποίες καλύπτουν τις ανάγκες έκφρασης και επικοινωνίας των κατοίκων στη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου τους (εικ. 7-8).

Οι δραστηριότητες αυτές δεν θεωρούνται ενταγμένες σε επίσημο πρόγραμμα, αλλά προκύπτουν από αυτονόμευς συλλογικές ή ατομικές

7.8. Τοιμεντόδικο ΑΤΛΑΣ. Πρόταση για την όψη και οργάνωση του χώρου

9-12, Λαύριο. Τα υπόστεγα. Η εξέδρα. Σκέψεις - σκίτσα για το χώρο. Η πρόταση για την πλατεία.

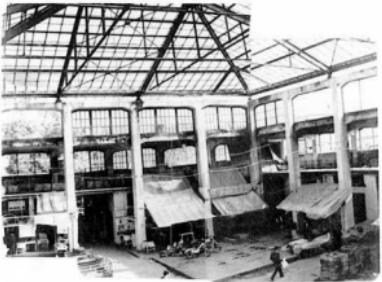
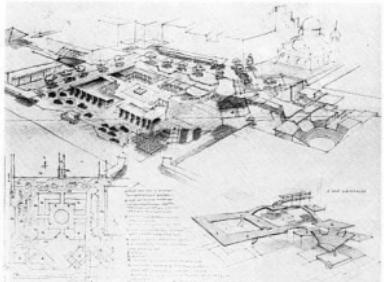
πρωτοβουλίες. Η επεξεργασία του κτυπολογικού προγράμματος και της αρχιτεκτονικής παρέμβασης γίνεται μέσα από την ανάλογη οπική, που προϋποθέτει σημαντική ευεξία, ώστε να είναι δυνατή η συμμετοχή των χρητών στην κατά περίπτωση διαμόρφωση του χαρακτήρα του χώρου.

3. Υπόστεγο και εξέδρα στο Λαύριο

Στην περίπτωση του Λαύριου κυριαρχεί η ιστορική πορεία του παραδοσιακού βιομηχανικού κέντρου, όπου και σήμερα η απασχόληση του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού σε εργοστάσια, συντρέπει το χαρακτήρα εργαστούπολης. Εκτός από την απασχόληση, το χα-

μπλό σχετικά εισόδημα και ο ανεπαρκής αστικός εξοπλισμός καθώς και η αποκομιδένη κοινωνική ομάδα των πολιτικών προσφύγων του στρατόπεδου του ΟΗΕ στην πόλη, είναι επίσης χαρακτηριστικά του οικισμού. Η ανάλυση των στοιχείων του ευρύτερου περιβάλλοντος υπογραμμίζει την έντονη παρουσία της πόλης στην οικονομική και πολιτική ιστορία της πρωτεύουσας και παρουσιάζει επιλεκτικά τα αρχιτεκτονικά δείγματα της παρηκμασμένης αρχιτεκτονικής της ταυτότητας. Την σύγχρονη υποδόμητος συμπλήρωνε η έλλειψη ψυχαγωγικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων αλλά και των καταλληλών χώρων κοινωνικής επαφής (εικ. 9, 10).

Σε αυτό το περιβάλλον υπάρχουν και φθέρονται με το χρόνο τα υπόστεγα για το μετάλλευμα και η μεταλλική εξέδρα φόρτωσης στην παραλία. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, η πρόταση συνεκτιμώντας τη θέση τους ανάμεσα στον οικισμό και τη θάλασσα, τα στοιχεία της έρευνας για την πόλη και τις δυνατότητες του εγκαταλειμμένου συγκροτήματος, προβάλλει τη λύση της χωροθέτησης μιας πλατείας στο ημιπατέριο τμήμα του συγκροτήματος. Αυτά συμπλέρωνονται με ένα επίσης υπαίθριο θέατρο και στεγανωμένες χρήσεις που εξυπηρετούν την πλατεία. Όλα αυτά σε ένα χώρο μεστό από μνήμες συγχρ. επώδουνες, που τώρα η πρόταση επιδιώκει να

13,14. Αγορά Καρδίτσας. Το εσωτερικό της αγοράς και το προτεινόμενο σύνολο.

φιλτράρει μέσα από λειτουργίες αναψυχής (εικ. 11, 12).

4. Δημοτική αγορά της Καρδίτσας

Στο αναλυτικό μέρος της μελέτης γίνεται προσπάθεια ανένευσης των παραγόντων που κάνουν ένα κτιριακό κέλυφος «σπηλαϊκό» για το χώρο του, κυρίως, όπως αυτό αντιτετωπίζεται από τον απλό χρήστο. Περιγράφεται ακόμη η σημασία της εγκατάλευψης παρόμιων κτιρίων, σαν στοιχείο έκφρασης κοινωνιοοικονομικών μεταβολών και η επιδροσή της στο περιβάλλον τους. Το περίβλημα της νέας χρήσης εξετάζεται με βάση τα κριτήρια επιλογής που χρησιμοποιούνται ήδη σαν ανάλογες περιπτώσεις επέμβασης, την ιδεολογία που εκφράζουν και τον αντικύπτο που κάθε επιλογή έχει στους χρήστες. Το συγκεκριμένο κτίριο της αγοράς είναι σαν πρόβεση και σαν υπόσταση ένα «σπηλαϊκό» κτίριο για την Καρδίτσα, που η λειτουργική και οικοδομική παρακμή ακολούθησε την παράλληλη πορεία υποθέματος της γενιονάς του (εικ. 13). Η πρόταση επαναχρησιμοποίησης της αγοράς αναγνωρίζεται την ιδιαιτερότητα του πλήρωμαυτού ενός αγροτικού κέντρου όπως η Καρδίτσα, όπου το αστικό πρότυπο ζήτησε αφορά περιορισμένο τμήμα του. Προτίνεται λοιπόν η ανάπτυξη της γειτονιάς και η επέμβαση στο κτίριο όπου στεγάζονται νέες χρήσεις που εκφράζουν την κοινωνία των χρηστών: ζωντανή, αντιτακτική, με έντονα λαϊκά στοιχεία. Εποριαλέστονται χώροι οικονομικών δραστηριοτήτων για τους ντόπιους και τους κατοίκους της ευρύτερης αγροτικής περιοχής, όπως υποκατάστημα Τράπεζας και αγορά τοπικών προϊόντων, καθώς και χώροι αναψυχής που απευθύνονται στο ίδιο κοινό. Ακόμα γραφεία συλλόγων και σωματείων, το εργατικό κέντρο και γραφεία κομμάτων (εικ. 14).

Πρώτα συμπεράσματα

Στην επεξεργασία των προηγούμενων παραδειγμάτων, η διερεύνηση είχε σαν βασικό υπόβαθρο το σκελε-

τό που προαναφέρθηκε αλλά εξειδικεύεται κατά περίπτωση προς την κατεύθυνση που υπαγορεύουν οι ιδιομορφίες του προβλήματος. Θεωρόμενα αλλώτα πέρα από την ανάγκη αντικειμενικής αναγνώρισης των συγκεκριμένων κτιρίων, τη δυνατότητα υποκειμενικών επιλογών στην πεπεριφοράς, σαν απαραίτητο στοιχείο ανατροφοδότησης της αρχικής μας μεθοδολογίας. Διαπιστώθηκε ότι η ανάπτυξη ευελιξτής διαδικασίας προέρχεται από τον προβληματισμό της επέμβασης για την αναβίωση αρχιτεκτονικών κελύφων. αποτελεί προϋπόθεση για τη διατάσσωση προτάσεων που να αναδεικνύουν πραγματικά αιτήματα, έτσι ώστε να μην κινδυνεύουν να γίνουν μηχανιστικές.

Στις προτάσεις, που αποτελούν κατά κύριο λόγο έκφραση των σπουδαίων κυρίων ομάδων στο κάθε θέμα, παρά την πραγματική κατεύθυνση του πλαισίου πεπεριφοράς που τεθήκε, η εικονοκλαστική διάθεση των νέων μελετήσιμων συχνά απογειώνεται σε εικαστική η περισσότερη κοινωνική θέωρηση, ενώ έχουν υπογραμμισθεί π.χ. τα καθοριστικά οικονομικά δεδομένα. Βέβαια η αξιολόγηση παρομοίων προτάσεων αρχιτεκτονικής επέμβασης δεν θα πρέπει να εξαντλήθει στην παρατήρηση αυτή, καθώς πολλές φορές αντιπέρλθονται «ρεαλιστικοί» παραγόντες στην αντιμετώπιση της αναβίωσης κτιρίων που συναντήθηκαν, αποδεικνύονται συχνά προβληματικούς και ιεράρχησης αειών. Θεωρούμε, λοιπόν, χρήσιμη την οπτική των ανθρώπων που προσεγγίζουν το πρόβλημα αποδεικνύονται από ενδεχόμενα καθεύδρων πλάνες.

Η έρευνα που συνοπτικά παρουσιάστηκε εδώ, χωρίς να φιλοδέσει να καλύψει όλες τις πτυχές ενός πολύπλευρου προβλήματος, απέντασε διαφέροντα αποτελέσματα κυρίως στους παρακάτω τομείς: α) την αναγνώρισης και κατάταξης του σχρηματοποίησης κτιριακού πλουτού στην έκταση που αυτό ήταν δυνατό μέσα

στα περιθώρια των μαθημάτων, β) των δυνατοτήτων παρέμβασης του αρχιτέκτονα στη διαδικασία αξιοποίησης των κτιριακών αυτών, μέσα από μια συγκεκριμένη μεθοδολογία και γ) της αξιολόγησης, μετά από επιλογή, παραδειγμάτων όπου έχει πραγματοποιηθεί παρόμιος επέμβαση.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι στην περιοχή της Αθήνας εκτός από λίγες εξαιρέσεις, το μεγαλύτερο μέρος των περιπτώσεων επαναχρησιμοποίησης κτιρίων αφορά κτίσματα μικρής κλίμακας και η έκταση της επέμβασης είναι συνήθως περιορισμένη.

Επισης, σχετικά με τα κελύφη που παραμένουν κενά και αρχηγοποιητικά στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας, προέκυψε ότι το σημαντικότερο σε όγκο, σύχνα και σε ποιότητα κτιριακό μιλού που αντιμετωπίσαμε, αποτελούν τα βιομηχανικά κτίρια, οι επαγγελματικοί χώροι και οι αποθήκες, γεγονός που εντοπίσθηκε και σε όλα τα ιστορικά βιομηχανικά κέντρα της χώρας. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο, από την ενδεικτικά παραδειγμάτων προτάσεων επεμβάσης που εξετάστηκαν, τα περισσότερα αφορούσαν διοιητικά κτίρια ή επαγγελματικούς χώρους.

Σημειώσαμε

· Την ομάδα αποτελουμένη από αρχιτεκτονές ΚαβΔ Σήρβος και οι λεκτόρες Μ. Αδάμη, Φ. Βερδελής, Μ. Γραφαΐκου, Γ. Καδούληρας, Γ. Κίζης, Ε. Μαϊστρού.

Το φωτογραφικό υλικό προφέρεται από τις παρακάτω που αποδεικνύεται εργασίες:

— Θέατρο οδού Κυκλαδών Α. Γεωργιαδή,

Π. Γαρυφαλάκη, Σ. Κακάδας

— Απλό θέατρο Γ. Ρήγα Φεραίου Σ. Σούλη

— Μετατρόπο μικρών κτιρίων σε παιδικό σταύρο Ε. Παπαγεωργίου, Κ. Σέρρας

— Ατμομελετήριος σταύρος Νέου Φαλήρου Π. Κουκίανου, Ε. Σανθούπουλου, Α. Σκουρά

— Εργοστάσιο ταμέντων Αττλας Γ. Λιάκου, Ι. Ραγύσους

— Υπόστεγο και εξέδρα της μεταλλευτικής εταιρείας στο Λαύριο. Δ. Παπανίκος, Ν. Δελένδας, Ο. Σεντή

— Δημοτική Αγορά Καρδίτσας Α. Λαμπρόπουλος, Β. Κρητικός, Α. Μιχαλοπούλου

The Introduction of New Functions in Already Existing Architectural Shells.

Ph. Verdelis, M. Graphakou, I. Kavallieratou, M. Kerdamitsi - Adami, E. Maistrou.

The practice to reuse old building is a phenomenon common in almost every historic period and mainly in long existing urban centers. The center of Athens is a handy example; here, a large number of civil services is housed in buildings originally designed for different functions. The financial factor is primarily responsible for the different use of many such edifices. Today, the expansion of urban centers, the dynamic rearrangement of activities in the cities and the progress of technology along with the realization of certain values - points of reference, all typical of the urban network, put the issue of conservation of buildings that have lost their original function on a new base.

The question of reusing buildings, which have been deprived of their primary function by the dynamic city evolution represents an international reality and an important architectural quest of our time. To cover new functional demands that will meet the new needs and the character of the area is a problem, which cannot be solved simply with the production of new buildings and the replacement of the old ones. The continuously increasing number of empty shells, not necessarily «conservable», asks for the proper realistic policy, which will prolong their life and preserve them for the following reasons:

- They are reference points on the urban network.
  - They play an important role in the continuity and completeness of the urban domain.
  - They occupy a considerable space that makes their replacement financially unprofitable.
  - They more or less exhibit a remarkable quality of architecture.
  - They possess a historic significance.
- The introduction of new functions to an old building - shell with additions, demolitions and rearrangements, which will serve these new functions, employ the modern technology and aim to the renewal of the form of an urban area - with respect for its identity - is a most interesting challenge for any architect.

Οι τροφές των αρχαίων Ελλήνων και η ένταξή τους στο οικονομικό, κοινωνικό, θρησκευτικό σύστημα της Κλασικής Ελλάδας

Η τροφή ως αντικείμενο αρχαιολογικής έρευνας

Η διατροφή του ανθρώπου δεν καθορίζει μόνο τη διαλογική του υπαρχή, αλλά χαρακτηρίζει επίσης την οικονομική και κοινωνική του ουτοπία τη οποία φέρει πολλού και την εθνική και θρησκευτική του ταυτότητα. Είναι λοιπον αυτονόητη η σημασία της μελέτης της τροφής στη γνώση του αρχαίου κόσμου, ειδικότερα της Κλασικής Ελλάδας, που θα μας απασχολήσει εδώ.

Ο παραπάνω χωροχρονικός προσδοκίμος τέθηκε αναγκαστικά με κείμενα ελαστοκίτηρα για όμοιους λόγους που αφείνονται στο ίσιο από τη μας ο ελληνικός χώρας και ως προς τα έδηφος και ως προς το κλίμα του δεν αποτελεί μια οργανική ενότητα, αλλά μάλλον συνιστάται από τοπικά διαφοροποιημένα μικροσυμπόταμα που θα μπορούσαν να ενταχθούν μόνο, γενικότερα ιωσια, στην περιοχή της Μεσογείου από την άλλη, η οριοθέτηση των κλαικών χρόνων διαδικασία, σε πολιτικά κυρίων γενοντά, δεν εμπεριέπειται κυνουριουτικά υπό μελέτη των δυμάνων της μακράς διάρκειας του ιστορικού χρόνου όπου ανηκούν και σις συνήθεσες του φαγητού, διαθέτει ριζώμενες και παραδοδομένες από γενεά σε γενιά.

Οι πληροφορίες για τις τροφές στον αρχαίο κόσμο αντλούνται από διάφορες πηγές - πολύων περισσότερες από όσες θα μπορούσαν να φανταστεί κανείς - είτε άμεσες είτε έμμεσες. Στις πρώτες υπάγονται τα ίδια τα ποτηλεύματα τροφών που κάθε είδους αντικείμενα που σχετίζονται με την παραγωγή, επεξεργασία και κατανάλωσή τους - όσα δεδιώκαν έχουν ανθεί και αποκαλύψει στις διάφορες ανακαφές. Στις δεύτερες υπαγονται οι σχετικές αναπαραστάσεις σε κάθε είδους έργο τέχνης και το γραπτό κείμενα.

Εδυκότερα, υπολείμματα τροφών ανθούνται με τη μορφή αποθηκωμένων απόρων και αποθημένων καρπών ή ας αποτυπώματα διαφορών φυτών πάνω σε πηλό¹, ενώ περισσότερο συχνά και σικεία στους αρχαιολογικούς είναι τα οστά ζώων, τα οστάρα από μαλάκια και τα αντι-

κείμενα καθημερινής χρήσης, όπως μαγειρικά οκεύτη, που αποκαλύπτονται πολυάριθμα κυρίως σε σπίτια ή και τάφους. Εξίσου άφθονες και ομαντικές είναι οι έμμεσες πληροφορίες, που δίνουν μια παραστατικότερη εικόνα των τρόπων ζωής των αρχαίων Ελλήνων ή συμπληρώνουν τα αποσπασματικά αρχαιολογικά δεδομένα. Επιστολές, η αγγειογραφία σε ορισμένες περιπτώσεις παραπέμπει σε σκηνές που σχετίζονται με τη χρήση των αγγείων ή την παραγωγή της τροφής που περιείχαν, ενώ πολλοί συνγραφείς (Ηοίδος, Ξενοφώντας, Θεοφράστος, Βιργίλιος) αναφέρονται αποσπασματικά ή διεξοδικά στην πρωταρχική αυτή ώρη του ανθρώπινου ζιου, τη διατροφή.

Η παραγωγή της τροφής

Στην κλασική Ελλάδα τις κύριες παραγωγικές διαδικασίες της τροφής αποτελούσαν η γεωργία και η κτηνοτροφία, αν και δεν εγκαταλείφθηκαν ποτέ οι πανάρχαιοι τρόποι πορισμού της τροφής, η κορποσύλλογη και το κυνήγι.

Συγκεκριμένα η γεωργία αποτελούσε στη βάση της αρχαίας ελληνικής κοινωνίας και μάλιστα η πολιτική διαρέθωση στην αρχαία Ελλάδα στηρίζοντας στην ιδιοκτησία του γεωργικού κλήρου. Τη γη αυτή αλλοτε καλλιεργούσε ο ίδιος ο ιδιοκτήτης της με την οικογενεία του και τους λίγους δουλούς του, όπως συνέβαινε στην Αθήνα - και αλλοτε ο ιδιοκτήτης της γης ήταν στρατάρχης και φύλακά της και η καλλιεργεία της ανατίθονταν σε δουλοπάτρικους δύος και οι είλωτες στη Σπαρτή². Το είδος της καλλιεργείας εφαρμόστων πρωταρχικά από το εδαφός και το κλίμα, γενικά θάμνος κυριαρχούντων σε δημιηγματικά (ειδύλλια και κριθάρι), οι ελιές και τα αμπέλια, η λεγόμενη «μεσογειακή τριάδα»³, που η οικονομική σημασία των προϊόντων της αντανακλάται στο γεγονός ότι οι αρχαίοι Ελλήνες τα θεωρούσαν ομάρια θεών - της Δημήτρας, της Αθηνάς και του Διονύσου αντίστοιχα - στους ανθρώπους. Οι διυσκολίες του γεωργικού ζιου ωστόσο, μαρτυρήμενες από τα χρόνια του Ηαιδούδη μέχρι και τη νεότερη εποχή στην Ελλά-